

elita^{uz}

Elektron Ilmiy
Jurnal

No.2 (3)
2025

MUNDARIJA

HAKAMLIK SUDI INSTITUTINING TARIXIY NEGIZI VA NAZARIY-HUQUQIY MOHIYATI.....	2
Akrombek Mamadaliyev.....	2
ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN MEDIATSIYA JARAYONLARIDA FOYDALANISHNING ISTIQBOLLARI.....	13
Jasurbek Yoqubov.....	13
XALQARO MEDIATSIYA OID XALQARO SHARTNOMALAR HAMDA DAVLATLARARO TUZILGAN BOSHQA KELISHUVLAR.....	20
Xonzodabegim Axrorova.....	20
CHET DAVLAT SUDLARI HAMDA HAKAMLIK SUDLARI QARORLARINI TAN OLISH VA IJRO ETISHNING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI.....	34
Odina Turg'unova.....	34
INTERNET TARMOG'IDAGI HUQUQBUZARLIK TUSHUNCHASI VA UNING HUQUQIY TAHLILI.....	41
Bonuxon Usmonova.....	41
SPORTCHILARNING NOTO'G'RI XULQI VA HOMIYLIK SHARTNOMALARIDAGI HUQUQIY XAVFLAR.....	50
Ibrohimjon Nabijonov.....	50
DISKVALIFIKATSIYA QO'LLASH JARAYONI: TARTIB-TAOMILLAR VA ME'ZONLAR.....	57
Abdumutal Bozorboyev.....	57
SPORT SHARTNOMALARIDA NEUSTOYKA QO'LLASH ASOSLARI VA TARTIBI..	72
Nurmuhammad Bolliyev.....	72
SPORT TRANSFERLARINING XALQARO HUQUQIY BAZASI.....	77
Dilshod Norqobilov.....	77
KELAJAKNI TARTIBGA SOLISH: O'ZBEKISTON YEVROPA ITTIFOQI VA AQSHNING YURIDIK SUN'IY INTELLEKTGA YONDASHUVLARIDAN QANDAY O'RGANISHI MUMKIN?.....	88
Fazliddin Nasiridinov.....	88
CROSS-BORDER COMPLIANCE: NAVIGATING HIPAA AND GDPR IN DIGITAL HEALTH PLATFORMS.....	94
Feruzbek Madaminov.....	94

SPORT TRANSFERLARINING XALQARO HUQUQIY BAZASI

Dilshod Norqobilov

Dilshodnorqobilo@gmail.com

Toshkent davlat yuridik universiteti
Magistratura va sirtqi ta'lim fakulteti
Sport huquqi mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sportchilarning xalqaro transferlaridagi huquqiy asoslar tahlil qilinadi. Xususan, futbolchilar transferi doirasida FIFA va UEFA tomonidan belgilangan tartiblar, transfer oynalari, uchinchi tomon egaligi (TPO), agentlik faoliyati, hamda voyaga yetmagan futbolchilarning xalqaro transferlaridagi huquqiy cheklovlar chuqur o'rganiladi. Transferlar jarayonida yuzaga keladigan huquqiy nizolar, ular bo'yicha CAS (Sport arbitraj sudi) qarorlari, hamda xalqaro mehnat huquqi doirasida sportchilarning erkin harakati kabi masalalar tahlil etiladi. Shu bilan birga, maqolada milliy qonunchilik va xalqaro normalar o'rtasidagi ziddiyatlar va ularning yechimlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida xalqaro transfer tizimini huquqiy jihatdan takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sport transferi, xalqaro huquq, futbol qoidalari, FIFA, UEFA, CAS, sportchilar erkin harakati, transfer nizolari, agentlar, solidar to'lov, uchinchi tomon egaligi (TPO), yosh futbolchilar, mehnat shartnomasi.

Kirish

Sport transferlari bugungi global futbol tizimida nafaqat moliyaviy, balki mehnat huquqi, xalqaro arbitraj va xalqaro me'yorlar bilan bevosita bog'liq bo'lgan murakkab jarayondir. Futbolchilar bir davlatdan boshqasiga ko'chganida bu faqat sport faoliyati emas – balki bu transmilliy mehnat migratsiyasi, shartnoma majburiyatlari, ijtimoiy ta'minot va inson huquqlariga daxldor masalalarni ham qamrab oladi.

FIFA (Fédération Internationale de Football Association) — futbol sohasida dunyo miqyosida faoliyat yurituvchi eng yirik tashkilotdir. Uning asosiy vazifasi futbolning global taraqqiyotini nazorat qilish, reglamentlar ishlab chiqish va sport transferlarini yuridik jihatdan tartibga solishdan iborat.

Asosiy qism

FIFA transferlar bo'yicha eng muhim huquqiy hujjat — “Regulations on the Status and Transfer of Players” (RSTP) reglamentini ishlab chiqadi va muntazam ravishda yangilab boradi. RSTP butun dunyoda bir xil amal qiladigan yuridik asos sifatida qabul qilingan.

FIFA RSTP ilk bor 2001-yilda qabul qilingan va sportchilarning yuridik maqomi, transfer tartibi, shartnoma majburiyatlari, va nizolarni hal qilish mexanizmlarini belgilaydi. U quyidagi asosiy bloklardan iborat:

a) Transfer oynalari

- Har bir futbol assotsiatsiyasi yiliga ikki marta rasmiy transfer davrini (transfer oynasi) belgilaydi.
- Transfer faqat shu davrlarda amalga oshirilishi mumkin.

b) Sportchi maqomi

- Futbolchilar professional va havaskor deb tasniflanadi.

- Ro'yxatdan o'tgan futbolchi boshqa klubga o'tish uchun FIFA tizimida transfer hujjatlarini rasmiylashtirishi shart.

c) Shartnoma majburiyatlari

- Minimal shartnoma muddati 1 yil, maksimal 5 yil.
- Shartnoma muddatidan oldin bir tomonlama bekor qilish uchun asosli sabab bo'lishi kerak.

- Shartnoma buzilganda kompensatsiya to'lovlari belgilanadi [3].

d) Trening kompensatsiyasi

- 23 yoshdan kichik futbolchi transfer qilinganda, uni tayyorlagan klublarga trening kompensatsiyasi to'lanadi.

e) Solidar mexanizmi

- Har qanday pulli xalqaro transferda sobiq klublar 5% gacha ulush oladi. Bu – “solidarity contribution” deb ataladi.

f) Voyaga yetmagan futbolchilar transferi

- 18 yoshgacha bo'lgan futbolchilarning xalqaro transferi qat'iy cheklangan (19-modda) [1].

- Faqat maxsus shartlar ostida ruxsat beriladi:

1. Ota-onasi boshqa davlatga ko'chsa;
2. YI yoki Yevropa iqtisodiy hududi ichida 16–18 yosh oralig'ida;
3. Chegaradosh hududlarda yashash (50 km qoidasi).

2007-yilda joriy qilingan TMS (Transfer Matching System) FIFA tomonidan ishlab chiqilgan raqamli platforma bo'lib, unda xalqaro transferlar elektron tarzda rasmiylashtiriladi. TMS vazifalari:

- Klub va futbolchining yangi shartnomasi yuklanadi;
- Transfer summasi va to'lov usuli ko'rsatiladi;
- FIFA orqali avtomatik monitoring amalga oshiriladi.

TMS orqali ishlash FIFA a'zolari uchun majburiy hisoblanadi. Raqamli tizim shaffoflikni ta'minlab, noqonuniy transferlarning oldini oladi.

UEFA (Union of European Football Associations) — Yevropa hududidagi futbolni boshqaruvchi asosiy tashkilotdir. UEFA bevosita transfer tizimini tartibga solmaydi, ammo quyidagi ikki muhim huquqiy mexanizm orqali unga ta'sir ko'rsatadi:

a) UEFA Club Licensing and Financial Fair Play (FFP)

- Klublar UEFA musobaqalarida qatnashishi uchun moliyaviy barqarorlikka ega bo'lishi kerak.
- Transfer xarajatlari klub daromadiga mos bo'lishi shart [2].
- Haddan tashqari xarajat qilgan klublar UEFA musobaqalaridan chetlatilishi mumkin (misol: Manchester City, PSG ishlari).

b) UEFA Club Licensing System

- Har bir klub transfer shartnomalarining qonuniyligini isbotlashi lozim.
- Klubning yuridik maqomi, soliqlarni to'lash, sport infratuzilmasi va mehnat shartnomalari monitoring qilinadi.

FIFA global miqyosdagi huquqiy tartibotni belgilaydi, UEFA esa Yevropa makonida ushbu reglamentlarni qo'llash mexanizmlarini ishlab chiqadi.

Agar klub yoki futbolchi FIFA/UEFA qoidalariga zid harakat qilsa, quyidagi choralar qo'llaniladi:

- Jarima va diskvalifikatsiya;
- Transfer taqiqi (transfer ban);
- Sportchi ro'yxatdan o'tkazilmasligi;
- Klublar musobaqalardan chetlatilishi;
- Nizolar CASga yuborilishi.

Misol: 2020-yilda “Chelsea” klubi voyaga yetmagan futbolchilar bilan noqonuniy shartnomalar tuzgani uchun FIFA tomonidan ikki transfer oynasi davomida taqiq ostiga olingan.

Xalqaro transfer tizimi – bu futbolchining bir davlatdagi klubdan boshqa davlatdagi klubga o‘tishini huquqiy va ma’muriy jihatdan nazorat qiluvchi tizimdir. Bunday transferlar FIFA RSTP reglamenti asosida amalga oshiriladi va Transfer Matching System (TMS) orqali nazorat qilinadi. Transferlar shartnomaviy, moliyaviy, migratsion va sport huquqi bilan bog‘liq bo‘lib, bu tizim o‘zida ko‘plab yuridik normalarni mujassam etadi.

Yuqorida aytib o‘tilganidek, TMS – bu FIFA tomonidan ishlab chiqilgan va 2010-yildan boshlab barcha xalqaro transferlar uchun majburiy bo‘lgan onlayn platforma hisoblanadi. TMS quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- Klublar tomonidan transferga oid barcha ma’lumotlar (futbolchi, shartnoma, to‘lov, agent) tizimga kiritiladi [6];
- Har ikki klub kiritgan ma’lumotlar o‘zaro mos kelishi shart;
- FIFA tomonidan avtomatik tekshiruvlar amalga oshiriladi;
- Shubhali transferlar “qizil signal” belgisi bilan ajratiladi.

TMS futbol transferlarini raqamlashtirish orqali qonuniylik, shaffoflik va mas’uliyatni ta’minlaydi.

Xalqaro transfer asosida futbolchi bilan tuziladigan shartnoma – bu transchegaraviy mehnat munosabati hisoblanadi. Har qanday shartnoma quyidagi yuridik talablarga javob berishi lozim:

- Tomonlar roziligi asosida tuzilishi;
- Shartnoma muddati va ish shartlari aniq ko‘rsatilgan bo‘lishi;
- Mehnat haqi, bonuslar, majburiyatlar, jazolar aniq belgilanishi;
- Milliy mehnat qonunlariga mosligi.

Bunday shartnomalar FIFA RSTP, milliy qonunchilik va xalqaro mehnat huquqi normalariga mos kelishi kerak. Shartnoma bekor qilinsa, nizolar FIFA yoki CAS tomonidan ko‘rib chiqiladi.

Sportchilar boshqa davlatga o‘tishi uchun quyidagi yuridik protseduralardan o‘tadi:

- Ish ruxsatnomasi olish;
- Viza rasmiylashtirish;
- Migratsion organlardan ro‘yxatdan o‘tish;
- Yangi mamlakatda soliqqa tortilish masalasini hal qilish.

Bu holatda sportchi nafaqat futbolchi, balki “xorijlik ishchi kuchi” sifatida ko‘riladi va unga xalqaro migratsiya va mehnat huquqi normalari tadbiq etiladi.

TPO (Third Party Ownership) – bu futbolchining iqtisodiy huquqlarining bir qismi klubdan tashqari investor yoki agentlikka tegishli bo‘lgan tizimdir. Bunday amaliyot 2000-yillarda keng tarqalgan, ammo:

- Futbolchining erkinligini cheklaydi;
- Transferlarga tashqi bosim o‘tkazilishi xavfini oshiradi;
- Noqonuniy moliyaviy manfaatlar paydo qiladi.

FIFA 2015-yil 1-maydan boshlab TPOni butunlay taqiqlagan (RSTP modda 18ter). Unga ko‘ra, hech bir uchinchi tomon futbolchining transferi yoki mehnat shartnomasiga ta’sir o‘tkazish huquqiga ega emas.

FIFA RSTP quyidagi ikki mexanizm orqali kichik klublarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlaydi:

a) Trening (mashg‘ulot) kompensatsiyasi:

• Futbolchi 23 yoshga to‘lmagan bo‘lsa va yangi klub bilan professional shartnoma imzolasa, uni tayyorlagan klublarga kompensatsiya to‘lanadi.

b) Solidar mexanizmi:

• Agar futbolchi pulli transfer orqali yangi klubga o'tsa, avvalgi klublar transfer summasining 5% gacha miqdorini olish huquqiga ega.

Bu mexanizmlar sportchilarni tayyorlagan klublarning iqtisodiy manfaatlarini himoya qiladi va ularni rag'batlantiradi.

Sport transferlari ko'plab yuridik va moliyaviy jihatlarga ega bo'lgan murakkab jarayondir. Shu sababli, turli nizolar doimiy yuzaga kelib turadi. Ular quyidagi asosiy sabablarga bog'liq:

- Transfer to'lovining to'lanmasligi yoki kechiktirilishi;
- Shartnoma muddatidan oldin bekor qilinishi;
- Trening kompensatsiyasi va solidar to'lovlar bo'yicha kelishmovchiliklar;
- Agentlik faoliyatidagi nizolar;
- FIFA reglamentlariga zid ravishda futbolchi o'tkazilishi;
- Voyaga yetmagan futbolchilarning noqonuniy transferi.

Bu nizolar asosan futbolchi, klub, agent, va ba'zida milliy federatsiyalar ishtirokida yuzaga keladi.

FIFA tizimida transferlar bilan bog'liq nizolarni birinchi bosqichda hal qiluvchi organ — bu Dispute Resolution Chamber (DRC) hisoblanadi. U quyidagi vazifalarni bajaradi:

- Klub va futbolchi o'rtasidagi mehnat shartnomasi bilan bog'liq nizolarni ko'rib chiqish;
- Transfer to'lovlari, trening kompensatsiyasi va solidar to'lovlarga oid da'volarni hal qilish;
- FIFA RSTP reglamentiga zid harakatlarni aniqlab, choralar belgilash.

DRC qarorlari FIFA tizimida majburiy hisoblanadi, ammo ularga norozi tomon apellyatsiya tariqasida CASga murojaat qilishi mumkin.

CAS (Court of Arbitration for Sport) — bu Shveysariyada joylashgan va xalqaro sport nizolarini ko‘rib chiqishga ixtisoslashgan mustaqil arbitraj sudi. U 1984-yilda tashkil topgan va sport huquqi bo‘yicha eng yirik va obro‘li instansiyadir.

CAS quyidagi mezonlar asosida ishlaydi:

- Mustaqil hakamlar tarkibi shakllantiriladi;
- Tomonlar ishtirokidagi tenglik ta‘minlanadi;
- Jarayon maxfiylik va xolislik asosida olib boriladi;
- Qarorlar yakuniy bo‘lib, apellyatsiyasizdir.

CAS tomonidan chiqarilgan qarorlar FIFA RSTP reglamentini real hayotga moslashtirishga xizmat qiladi. Quyidagi ta‘sirlar kuzatiladi:

- Shartnomalarni bekor qilish bo‘yicha huquqiy me‘yorlar aniq belgilanmoqda;
- Transferlar shartnomasiga muvofiq bo‘lmagan holatlar bo‘yicha presedentlar yaratilmoqda;
- Klublar va futbolchilar o‘z majburiyatlariga jiddiyroq yondashmoqda;
- Agentlik faoliyatida tartib-intizom kuchaymoqda.

Transferlar bilan bog‘liq nizolarni kamaytirish maqsadida quyidagi huquqiy chora-tadbirlarni ko‘rish maqsadga muvofiq:

- Har bir shartnoma professional yuridik maslahat asosida tayyorlanishi lozim;
- FIFA va UEFA reglamentlariga qat‘iy amal qilinishi kerak;
- Har bir transfer bo‘yicha hujjatlar TMS tizimiga to‘liq yuklanishi shart;
- Agentlar faoliyati litsenziya asosida nazorat qilinishi zarur;
- Voyaga yetmagan futbolchilar bilan shartnoma tuzishda qat‘iy etik va yuridik talablar bajarilishi kerak.

Sportchilar, xususan professional futbolchilar, faoliyatini mehnat shartnomasi asosida amalga oshiradi. Shu sababli, ular xalqaro mehnat huquqi subyektlari hisoblanadi. Sportchining boshqa davlatga o'tishi – bu transchegaraviy mehnat migratsiyasi holati bo'lib, u milliy mehnat qonunchiligi, xalqaro shartnomalar va migratsiya huquqi bilan tartibga solinadi.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) konvensiyalari barcha mehnatkashlarga, shu jumladan sportchilarga ham taalluqlidir:

- ILO Konvensiyasi №87 — Uyushmalar tuzish erkinligi;
- ILO Konvensiyasi №98 — Kollektiv muzokaralar huquqi;
- ILO Konvensiyasi №181 — Xususiy bandlik agentliklari faoliyati [5];
- ILO Konvensiyalari №29 va 105 — Majburiy mehnatga qarshi kurash.

Bu konvensiyalar asosida sportchilar ham ekspluatatsiya, diskriminatsiya va mehnat erkinligining buzilishidan himoyalangan bo'lishi kerak.

Bosman ishi (1995) — sportchilarning erkin harakati va mehnat erkinligi masalasida tarixiy ahamiyatga ega [4]. Yevropa Ittifoqi sudining ushbu qaroriga ko'ra:

- Shartnomasi tugagan futbolchi boshqa klubga erkin o'tishga haqli;
- Transfer haqi talab qilinmaydi;
- YI ichida futbolchilarga kvotalar qo'yilmaydi.

Xulosa

Sport transferlari — bu nafaqat sport, balki xalqaro huquq, mehnat huquqi, inson huquqlari va moliyaviy huquq kesishmasidagi murakkab tizimdir. FIFA va UEFA reglamentlari ushbu tizimni tartibga solishda asosiy rol o'ynaydi, biroq global yondashuvda xalqaro huquq normalarining to'liq integratsiyasi hali ham dolzarbdir.

Asosiy muammolar quyidagilar hisoblanadi:

- TPO (uchinchi tomon egaligi) orqali yashirin moliyaviy nazorat;
- Voyaga yetmagan futbolchilarning ekspluatatsiya xavfi [7];
- Agentlar faoliyatining tartibsizligi;
- Shartnomalarning buzilishi va nizolar;
- Transferlarda moliyaviy feyr-pley prinsiplarining buzilishi.

Qonunchilik darajasida:

- FIFA RSTP reglamentini ILO va BMT konvensiyalari bilan uygʻunlashtirish;
- Yosh futbolchilar huquqlarini himoya qiluvchi alohida kodeks ishlab chiqish;
- Sport transferlari boʻyicha xalqaro maxsus konvensiya qabul qilish.

Tashkiliy darajada:

- Har bir xalqaro transfer boʻyicha yuridik audit joriy qilish;
- Sport agentlarining faoliyatini litsenziyalashni kuchaytirish;
- TMS tizimini barcha milliy federatsiyalar bilan integratsiyalash.

Sud amaliyoti:

- CAS presedentlarini FIFA reglamentlariga singdirish;
- Transfer bilan bogʻliq nizolarda avtomatik vositachilik (meditatsiya) tizimini rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. FIFA. Regulations on the Status and Transfer of Players (RSTP), latest edition.
2. UEFA. Financial Fair Play Regulations, 2023.
3. Court of Arbitration for Sport (CAS). Case CAS 2008/A/1519 & 1520 – Matuzalem.
4. Bosman ruling: ECJ, Case C-415/93, Union Royale Belge des Sociétés de Football v. Bosman.
5. International Labour Organization. Convention No. 181, Private Employment Agencies.
6. Gardiner, S. et al. (2012). Sports Law. Routledge.
7. Parrish, R. (2011). Sports Law and Policy in the European Union. Manchester University Press.
8. Duval, A. (2016). “The Court of Arbitration for Sport and EU Law”, Int. Sports Law Journal.
9. FIFA RSTP, Article 19 – “Protection of Minors”.
10. UEFA Financial Fair Play Regulations, Chapter 3, Article 58.
11. CAS 2008/A/1519 & 1520, Shakhtar Donetsk v. Matuzalem.
12. ECJ Case C-415/93, Bosman ruling.
13. ILO Convention No. 181, Article 2 – Scope of application.
14. FIFA TMS Guide, “Mandatory Documents for International Transfers”, 2022.
15. UN CRC, Article 32 – Protection from economic exploitation.